

Voor Jorrit

© 2013 Thijs Kleinpaste
Omslagontwerp Bloemendaal & Dekkers
Foto omslag iStockphoto
Foto auteur Maria van Rooijen
Zetwerk Elgraphic bv, Schiedam
www.uitgeverijbertbakker.nl
ISBN 978 90 351 3945 9

Uitgeverij Bert Bakker is onderdeel van Uitgeverij Prometheus

*'The best way of being right in the future is, in certain periods,
to know how to resign oneself to being out of fashion...'*

– Ernest Renan

1 De grote crisis (een korte geschiedenis van de jaren '00)

De roman waarnaar ik later kan verwijzen als het werk dat doordringt tot de essentie van mijn generatie – of toch in ieder geval pretendeert ertoe door te dringen – moet nog geschreven worden. Er is nog geen *Catcher in the Rye* van J.D. Salinger, geen *On the Road* van Jack Kerouac, geen *Less than Zero* van Bret Easton Ellis, geen *Freedom* van Jonathan Franzen die zo treffend de machteloosheid van de postbabyboomers illustreert. Tegelijkertijd besef ik dat de kans dat de roman van mijn generatie ooit geschreven zal worden klein is. Als generatiedenken ooit al mogelijk was, dan is het toch steeds meer iets van het verleden, toen generaties schijnbaar nog uit homogene blokken bestonden, alsof klassenverschillen er simpelweg niet waren en de belangen van elke twintiger min of meer hetzelfde inhielden. Wat het heden betreft: vermoedelijk is het onmogelijk om tot de kern van mijn generatie door te dringen – voor wie überhaupt in generaties gelooft natuurlijk.

Maar bij gebrek aan beter (of misschien wel: vanwege de maar niet aflatende populariteit ervan) bezondig ik me

toch aan de poging iets van waarheid over mijn generatie te zeggen. Mijn generatie: de generatie Y; grenzeloze generatie; generatie Einstein; netwerkgeneratie; millennials; generatie next; generatie E (van Europa) – de definitieve etikettering moet nog worden vastgesteld.

Waarom denken we in generaties? Volgens sociologen zijn de ervaringen die een mens tussen zijn tiende en vijftiende levensjaar opdoet van blijvende invloed tijdens het vervolg. Wat je tijdens die jaren ziet, hoort en meemaakt, in alle aspecten van het leven, is bepalend voor hoe je de rest van je bestaan naar de wereld zult kijken. Na die tijd raakt het brein meer gesloten en wordt een wezenlijk andere kijk op de wereld zeldzamer. Daarom generatiedenken.

Voor mijn generatie staat eigenlijk nog niet vast wanneer die precies werd geboren, al houden de meesten het op de periode tussen de tweede helft van de jaren tachtig tot halverwege de jaren negentig. Wat mijn generatiegenoten en ik met elkaar gemeen hebben, is dat we zijn opgegroeid tijdens de netwerkrevolutie, met en op het internet. Volgens de mensen die er verstand van hebben en zich met generatiedenken inlaten heeft dat opgroeien met internet ons een uniek, onderscheidend karakter gegeven: de netwerkgeneratie als meest individualistische generatie ooit. Het netwerkelement vervlecht zich echter nog met een andere stroming die de weg van mijn volwassenwording tekent: het afscheid van het optimisme uit de lange jaren negentig (1989-2001) en de komst van de grote, veelkoppige crisis.

Ik ben geboren in het jaar dat de Berlijnse Muur viel. Mijn vroegste jeugd speelde zich af tijdens het grenzelo-

ze optimisme van de jaren negentig. Het eind van de geschiedenis was begonnen, de paarse kabinetten traden aan. Het was de tijd waarin linkse politici zich overal in de westerse wereld blijmoedig in de armen van het kapitalisme wierpen, waarin de economie groeide als kool, overheden werkten aan het bestrijden van de staatschuld, het internet werd gecommercialiseerd en waarin je met de eerste mobiele telefoons naar een Greenpoint moest rijden als je wilde bellen om te vertellen dat je in de file stond. De toekomst lachte de westerse mens toe. Men maakte zich natuurlijk wel zorgen over dingen – over de verveling van jongeren bijvoorbeeld, die op gabberfeesten xtc slikten – maar de algemene stemming was optimistisch.

De *nineties* waren goed voor het gezin waarin ik opgroeide. De welvaartssprong betekende dat we ons niet één maar twee auto's konden veroorloven. Ons huis kreeg een uitbouw, de tuin werd grondig vernieuwd en we gingen soms wel drie keer per jaar met de auto op vakantie: naar Frankrijk of naar een van de Waddeneilanden. Mijn vader was zelfstandig gaan ondernemen en mijn moeder kreeg een beter betalende functie op de basisschool waar ze werkte. De tekorten op de arbeidsmarkt dreven de lonen op en verstevigden het fundament voor de welvaart, die in die tijd nauwelijks op leek te kunnen. Optimisme was geen keuze maar een onvermijdelijke geestestoestand. Alleen zwartkijkers beweerden immers dat de eeuwige economische zomer ooit plaats zou moeten maken voor een gigantische hoosbui.

Het optimisme van die jaren negentig spreekt uit het boekje *Het fin de siècle als uitdaging* uit 1996, geschreven door Kees M. Paling, verbonden als onderzoeker aan het

Sociaal Cultureel Planbureau (SCP). In een vergelijking tussen hoop en vrees in onze tijd en de stemming een eeuw eerder, rond 1900, schetst Paling een korte geschiedenis van doemdenkers en optimisten, aangevuld met de oproep ons niet te laten verleiden tot wanhoop. Sommige intellectuelen dachten, net als hun voorgangers rond de vorige eeuwwisseling, dat de toekomst van de mensheid in het nieuwe millennium somber tot ronduit apocalyptisch zou zijn. Maar volgens Paling was het zaak ons daar niets van aan te trekken:

Op de drempel van de éérentwintigste [sic] eeuw gaat er voor Europa een nieuwe wereld open. Het visioen van een Nieuwe Tijd kan werkelijkheid worden wanneer Europeanen trouw blijven aan hun cultuurhistorische wortels, en tegelijkertijd hun nieuwe welvaart en macht aanwenden voor het handhaven van de wereldvrede en het verheffen van de mens.

Toenmalig hoogleraar historische Nederlandse letterkunde Herman Pleij tracteerde het werk van Paling in *de Volkskrant* op een vernietigende recensie, waarin hij juist beweerde dat de mensheid bij het aanbreken van het jaar 2000 de tent maar beter kon sluiten, en preludeerde op enkele thema's die Pim Fortuyn korte tijd later zou politiseren. In tegenstelling tot Paling meende Pleij dat er geen enkele reden was voor optimisme. Alle sterren stonden ongunstig en het nieuwe millennium zou vooral een ongeëvenaarde bak ellende opleveren.

Maar Pleij behoorde tot een minderheid. Gerry van der List, destijds columnist voor *de Volkskrant*, noemde het stuk van Pleij 'pessimisme van de domste soort'. Hij schreef:

Nooit in de geschiedenis heeft een samenleving zoveel welvaart, vrijheid en stabiliteit gekend als de samenlevingen in West-Europa en Noord-Amerika aan het eind van de twintigste eeuw. [...] Wat uniek is aan de goede nieuwe tijd, is dat een aanzienlijk deel van de wereldbevolking geniet van een buitengewoon hoog niveau van voorspoed en welzijn, tevredenheid en gezondheid. [...] Hoewel grote aantallen wereldburgers inderdaad nog nauwelijks hebben geprofiteerd van de zegeningen van de vooruitgang, zijn ook in heel wat minder welvarende landen positieve tendensen aan te wijzen. [...] De modale Nederlander trekt zich dan ook – terecht – niets aan van alle onheilsprofetieën. Hij is, zo blijkt uit de rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau, tevreden over zijn eigen bestaan en zijn omgeving.

Net als Paling zag Van der List geen reden tot doemdenken. Als de gemiddelde Nederlander zich geen zorgen maakte, waarom zou men dan luisteren naar enkele zwartkijkers die – precies zoals een horde denkers honderd jaar eerder bij het naderen en binnengaan van de twintigste eeuw – van allerlei onheilsprofetieën over de ondergang van de mensheid meenden te moeten getuigen? Lange tijd golden de jaren negentig als een bijna mythisch decennium waarin iedereen voortdurend vrolijk, gelukkig en optimistisch was.

Vijf jaar na het uitkomen van Palings boek, op 11 september 2001, spatte die illusie alsnog uiteen. Toen het World Trade Center in New York instortte, stortte ook het optimisme in. Toen ik na een van de eerste schooldagen op mijn nieuwe middelbare school thuiskwam, trof ik mijn vader in de woonkamer aan. Hij stond zwijgend voor

de televisie, de afstandsbediening hing slap in zijn linkerhand – ongebruikelijk, zeker op dat tijdstip. George Bush, nog geen jaar bezig met zijn eerste termijn, verklaarde kort na de aanslagen de oorlog aan terreur. De vormende jaren van mijn jeugd stonden, ook daardoor, in het teken van collectieve vertwijfeling.

Het nieuwe millennium maakte ons vertrouwd met permanente crisis. In 1999, het jaar dat iedereen zich in retrospectief vrij onschuldig zorgen maakte over wat de *millennium bug* met onze computers zou doen als het 1 januari 2000 werd, was ik tien jaar oud. Twaalf was ik toen in New York de torens in elkaar zakten, dertien toen Pim Fortuyn werd vermoord. Er kwam een economische recessie en in 2003 stond de Dam vol met demonstranten tegen het beleid van het kabinet-Balkenende II, dat het sociale stelsel ingrijpend hervormde. Op mijn vijftiende werd Theo van Gogh doodgeschoten. In 2005 was er, tot verbijstering van het politieke establishment, het luide ‘nee’ tegen de Europese Grondwet in Nederland en Frankrijk. Het jaar daarop, in 2006, viel het kabinet door de rel naar aanleiding van de precieze achternaam en het paspoort van Ayaan Hirsi Ali, omdat alle kwesties die iets te maken hebben met identiteit dan al een paar jaar niet meer zonder controverse eindigen. Kort erna verbaasde Europa zich collectief over de negen zetels van Geert Wilders. In de zomer van 2007 begon in Amerika de *subprime*-crisis, waardoor in het najaar van 2008 het mondiale financiële systeem in elkaar zakte en de banken moesten worden gered. De crisis die dat veroorzaakte ging in 2010 over in de eurocrisis, waarmee het crisistijdperk zich prolongeerde in het tweede decennium van de eenentwintigste eeuw. 2011 en 2012 waren jaren van non-

existentiële daadkracht door Europese regeringsleiders, en van de kwetsbaarheid van natiestaten die werden geconfronteerd met de financiële deiningen veroorzaakt door de *animal spirits* van de markt. Occupy Wall Street kwam en het continent zag een nieuwe verloren generatie van voornamelijk jonge Zuid-Europeanen die de straat op ging om haar toekomst terug te eisen.

De netwerkgeneratie werd volwassen met en op het internet, maar is ook een generatie die bestaat uit kinderen van de crisis, het voorlopige leitmotiv van de nieuwe eeuw.

De crisis was Europees en de crisis was nationaal. In heel Europa werd het decennium gedomineerd door spanningen tussen bevolkingsgroepen, door de groeiende kloof tussen mensen van verschillende opleidingsniveaus en sociale klassen, door islamitische terreur in New York, Londen, Madrid en in het Midden-Oosten, door de oorlogen in Irak en Afghanistan, door politieke moorden gepleegd door extreemlinkse en extreemrechtse terroristen in Nederland, Frankrijk, Duitsland en Noorwegen, door economische crises, door astronomische (staats)schulden, door pessimisme en lankmoedigheid waardoor samenlevingen werden verteerd, door de langzame maar zekere aftakeling van het publieke domein, door vervreemding van de wereld en van elkaar en door de steeds luider wordende echo van het Europese nationalisme.

Wat is er nog over van het optimisme uit de jaren negentig? Niets, leek het. De Opstand der Burgers rekende af met een complete generatie politici en dwong de dromers niet zachtzinnig terug naar de aarde. Maar leverde het wel iets op? In veel opzichten waren de vragen die de

Europese samenlevingen verdeelden – over identiteit, cultuur, de positie van de islam, integratie, Europa, de onzekere toekomst van de verzorgingsstaat – geen op zichzelf staande twistpunten. In de kern gingen ze steeds over dezelfde vraag: wie zijn *wij*, en wat betekent dat eigenlijk?

Het antwoord op die vraag lijkt misschien eenvoudig: Nederlanders. Wij zijn Nederlanders. Maar is dat nog wel zo vanzelfsprekend? Ondanks het feit dat over het onderwerp in het kader van het integratiedebat tien jaar lang uittrenturen is gesproken, leek niemand het definitieve antwoord te weten op de vraag wat het betekent om Nederlander te zijn. Een in 2007 verschenen rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) met de titel ‘Identificatie met Nederland’, bedoeld om de netelige kwestie over de aard van de Nederlandse identiteit eens en voor altijd tot bedaren te brengen, bood geen soelaas. De aanleiding was erg urgent, zoals de WRR zelf schreef: ‘De vraag naar wat Nederland is en wie “wij” zijn wordt ingegeven door een aantal maatschappelijke ontwikkelingen zoals globalisering, europeanisering, individualisering en multiculturalisering.’ Het gevolg, meende de WRR, was dat het integratiedebat een ‘identiteitsvraagstuk’ was geworden. Integratie had volgens de Raad bovendien ‘veel meer dan vroeger’ te maken met gevoelens van loyaliteit en ‘kiezen voor Nederland’. In een hoofdstuk met de voor zichzelf sprekende titel ‘Emotionele identificatie: houden van Holland’ schreef de Raad: ‘Er is een groeiende behoefte aan een collectieve beleving van de nationale gemeenschap door middel van rituelen en symbolen.’ Die symbolen en rituelen kwamen er echter niet, of bleven verder onder druk staan.

De conclusie van het rapport na ruim tweehonderd pagina's was even droevig als reëel. 'Identificatie met Nederland gaat niet vanzelf,' schreef de WRR. De Raad stelde daarom voor om, in plaats van te werken aan één Nederlandse identiteit, meer in het algemeen de identificatie met Nederland te versterken. Het leek hun namelijk, ook in het licht van de geschiedenis, onverstandig als de overheid een specifieke vorm van identificatie zou opleggen. Dat was bovendien niet van deze tijd. Het rapport kon daarmee worden samengevat als een wat lauw pleidooi voor een soort pluralisme met een quasikosmopolitische inslag, dat identificatie met Nederland als een irrationele, wat eigenaardige (maar volstrekt onschuldige) liefhebberij beschouwt, en dat alle in Nederland wonende mensen in staat zou stellen erbij te horen. Dit weë pluralisme werd vervolgens, tot woede van hele volksstammen opiniemakers en columnisten, door prinses Máxima bij de presentatie van het rapport een klein beetje provocerend maar wel kernachtig gereduceerd tot de uitspraak: 'Dé Nederlandse identiteit? Ik heb haar niet gevonden.'

Gezien de aanleiding voor het schrijven van het rapport mag de gebruikte tijd als verspilde moeite worden beschouwd – de behoefte aan een helder afgebakend idee van nationale eenheid en identiteit beantwoorden met de mededeling dat er eigenlijk niet één Nederlandse identiteit is, en dat niemand het monopolie bezit op de vraag wat Nederland zou moeten zijn, is als de botte afwijzing door een grote liefde. Nationaliteit is (of was) het onzichtbare web van draden dat samenlevingen bij elkaar houdt: de uitdrukking van lotsverbondenheid, als middel dat de ene Nederlander in morele zin verbindt met de